

ZIEMIA LUBAWSKA

*Przewodnik po zabytkach
wzdłuż szlaku kajakowego
rzek Drwęcy i Wel*

Wydano na zlecenie:

Lokalna Grupa Działania Ziemia Lubawska
Wielkie Bałówki 14
13-306 Kurzętnik
Telefon: 56 49 181 63
Telefon komórkowy: 514 154 474
Faks: 56 49 181 63
www.lgdziemialubawska.pl

Tekst:

Aneta Rybińska

Korekta:

Joanna Cabaj, Patrycja Gawińska, Anna Krajnik, Dominika
Najdrowska, Agnieszka Stajszczak, Marcin Zalewski

Zdjęcia:

archiwum gminy Kurzętnik, archiwum gminy Nowe Miasto Lubawskie,
archiwum gminy Rybno, archiwum miasta Lubawa, archiwum miasta Nowe
Miasto Lubawskie, archiwum prywatne Grzegorza Morawskiego oraz zasoby
własne LGD Ziemia Lubawska
<https://medievalheritage.eu> str 58/51

Projekt graficzny i skład:

Sylvia Ciećko

Wydawnictwo:

Drukarnia Ara-Plus
ul. Lubawska 10
14-200 Iława

Szanowni Państwo

Publikacja, którą trzymają Państwo w dłoniach to nowy produkt turystyczny powstały w wyniku realizacji przez Lokalną Grupę Działania Ziemia Lubawska projektu pn.: „Markowy Produkt Turystyczny”.

Przewodnik ten ma na celu przedstawienie dóbr kultury jakimi są zabytki znajdujące się na terenie Ziemi Lubawskiej, jak i przyroda w szczególności wzdłuż rzek Drwęca i Wel. Powiązany jest ściśle z pozostałymi produktami, wypracowanymi podczas zajęć i warsztatów prowadzonych w ramach ww. projektu, czyli broszurami: „Wśród łąnów Ziemi Lubawskiej”, „Szlak Architektury Sakralnej Ziemi Lubawskiej”, „Wel i Drwęca trapera nakręca”, „Otoczeni Przyrodą”, „Zahartowani”, oraz produktem jakim jest turystyczna gra terenowa „Całą rodziną wzdłuż szlaku kajakowego rzeką Drwęcą.”. Do powyższych produktów dostosowana i zaktualizowana została również aplikacja mobilna „Kajak”.

Wydanie publikacji jest już kolejnym takim projektem od kilku lat. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Ziemia Lubawska od 2006 roku zajmuje się promocją dóbr lokalnego dziedzictwa, zabytków i przyrody terenu leżącego w jego granicach, obejmującego gminy: Biskupiec, Nowe Miasto Lubawskie, Miasto Nowe Miasto Lubawskie, Lubawa, Miasto Lubawa, Grodziczno, Kurzętnik i Rybno. Teren o którym mowa dokładnie został uwidoczniony i odzwierciedlony na załączniku do niniejszego przewodnika – mapie turystycznej, na której zaznaczone zostały ważne zarówno dla odwiedzającego turysty jak i dla samego mieszkańca danego terenu punkty, np. apteki, muzea, budynki sakralne, zabytki.

Tereny Ziemi Lubawskiej poza przepiękną fauną i florą i licznymi rezerwatami, parkami krajobrazowymi i terenami chronionymi bogate są w wiele walorów historycznych, takich jak liczne pozostałości po wczesnośredniowiecznych grodach, ruiny kilku zamków, miejsca objawień Matki Boskiej np. w Łąkach Bratniańskich czy Wardegowie, przepiękne budynki sakralne, w tym również tzw. Drewniane Perły czyli wspaniałe zachowane kościoły drewniane, wiatrak holenderski i muzeum lokalne w Łąkorzu, zespoły pałacowe i pałace, młyny i wiele innych wartych zobaczenia miejsc.

Przewodnik ten wraz z wszystkimi powyżej wymienionymi produktami turystycznymi ma ułatwić turystom zwiedzanie i poznanie pięknych terenów Ziemi Lubawskiej, w szczególności wzdłuż dwóch przepływających przez nie rzek Wel i Drwęca, których urok z roku na rok zachwyca coraz więcej kajakarzy, pokonujących nie zawsze łatwy ich nurt. Publikacja jest również zachętą do tego, aby sami mieszkańcy jeszcze dogłębniej zechcieli poznać miejsce, w którym żyją, jego historię, uroki i tajemnice.

„Przewodnik po zabytkach wzdłuż rzek Drwęcy i Wel” i broszury są do nabycia nieodpłatnie w biurze Lokalnej Grupy Działania Ziemia Lubawska, natomiast zarówno gra terenowa „Całą rodziną wzdłuż szlaku kajakowego rzeką Drwęcą.” jak i aplikacja mobilna „Kajak” udostępnione są na stronie internetowej www.lgdziemialubawska.pl. Oprócz opisanych w ww. produktach turystycznych niezwykłych i pięknych miejsc i widoków, każdy odwiedzający te wspaniałe tereny może również skorzystać z produktów lokalnych, wytwarzanych przez tutejszych mieszkańców. Nie pozostaje więc nic innego jak oddać się lekturze i pozwolić dzięki połączeniu wszystkich powyżej wspomnianych produktów turystycznych ponieść się przysgodzie na terenie Ziemi Lubawskiej, do czego serdecznie zapraszam.

Agnieszka Stajszczak
Prezes Zarządu
Lokalnej Grupy Działania Ziemia Lubawska

PAŁAC W KATLEWIE

Gmina Grodziczno

Katlewo
miejscowość znajdująca się
w gminie Grodziczno.

Pierwsze wzmianki na jej temat
pochodzą z roku 1260.

Biskup Chełmiński przekazał wte-
dy Krzyżakom część ziemi znajdu-
jącą się na prawym brzegu rzeki
Wel. Niestety nie wiadomo skąd
pochodzi nazwa wsi.

W miejscowości znajduje się
pałac z początku XX w. Bu-
dynek usytuowany jest w środku
parku o powierzchni 1 ha, w któ-
rym rosną różne gatunki drzew.
Niektóre z nich są pomnikami
przyrody np. lipa drobnolist-
na o obwodzie 373 cm.

Pałac zbudowany został z czer-
wonej cegły oraz drewna. Obiekt
remontowany był tylko raz pod
koniec lat 90.

W czasach I wojny światowej
w budynku mieścił się tartak,
w którym przecierano drewno
dla Niemców. Zamieszkanym był
wtedy przez Polaka o nazwisku
Krzysiak. W czasach wójtostwa
Katlewo było największym ma-

jątkiem ziemskim w powiecie
lubawskim. Posiadało swoją go-
rzelnię oraz oborę zarodową by-
dła. Po zakończeniu wojny prze-
kształcono go w PGR, który w po-
łowie lat 90, przejął dzierżawę
Pan Edward Klimek. W niedużej
odległości od pałacu znajduje się
jezioro Katlewskie o powierzchni
9,3 ha. Jest to jedno z większych
jezior na terenie gminy Grodzicz-
no. W okolicy znajdują się także
leżące na pograniczu gmin Ryb-
no i Grodziczno jezioro Harto-
wieckie o powierzchni 74 ha.

Pałac w Katlewie

ZESPÓŁ DWORSKO-PALACOWY W MONTOWIE

Gmina Grodziczno

MONTOWO niewielka wieś położona w gminie Grodziczno. Miejscowość ma charakter typowo rolniczy. Pierwsze wzmianki o niej pochodzą z roku 1216. Znajdują się one w dokumencie ówczesnego papieża Innocentego III. Niestety nieznane jest pochodzenie nazwy miejscowości.

Znajduje się tu zespół dworsko-pałacowy pochodzi on prawdopodobnie z I połowy XIX wieku. Należał on niegdyś do rodziny Ossowskich. Rodzina ta była zasłużona dla rozwoju polskich form życia gospodarczego i politycznego w dawnym powiecie lubawskim. W poczet zespołu dworsko-pałacowego wchodzi dwór, park i folwark. Dwór jest budynkiem parterowym z poddaszem. Zbudowany na rzucie prostokąta. W centralnej części elewacji znajduje się trzysioowy rozalit, zakończony trójkątnym frontonem. Poniżej znajdują się tarasowe schody.

Połnocno-zachodnią część dworu rozbudowano o czterokondygnacyjną wieżę i parterową oficynę, która pełniła funkcję rząd-cówki. Elewacja wieży wyróżnia się różnorodnymi otworami okiennymi ujętymi w oprawy tynkowe. Fasada oficyny zdobiona jest dwukondygnacyjnym ryzalitem z trójkątnym tympanonem umieszczonym nad wejściem. Park znajduje się przed wschodnią i południową częścią budynku. Posiada bogaty drzewostan z którego najstarsze drzewa mają ponad 160 lat. Folwark nie uległ zmianie zarówno pod względem kompozycyjnym jak i funkcjonalno przestrzennym. Zmodernizowano jedynie przeznaczenie poszczególnych budynków. Zbudowano również kilka obiektów, które znajdują się na fundamentach nieistniejących już zabudowań. Po wojnie majątek przejęło państwo. 6 stycznia 1997 r. wojewódzki konserwator ochrony zabytków wpisał zespół dworsko-parkowy do rejestru zabytków.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MARCINA W BOLESZYNIE

Gmina Grodziczno

BOLESZYN

miejsowość znajdująca się w gminie Grodziczno.

Pierwsze informacje pochodzą z XIV wieku, kiedy to Boleszyn należał do klucza kurzętnickiego biskupów chełmińskich. Przypuszczalnie nazwa wsi pochodzi od imienia Bolesz.

W jej centrum znajduje się kościół P.W. Świętego Marcina z XVIII w. Znany jest on jako sanktuarium Matki Bożej Bolesnej. Kult maryjny rozwija się już od XVII wieku, gdy to na terenie Boleszyna, wybuchła epidemia cholery. Wierni zwrócili się do obrazu Matki Bożej o pomoc. Ich wołania zostały wysłuchane. Od tego czasu co roku 8 września wierni gromadzą się przed Jej obrazem z prośbą o uzdrowienia. Historia parafii sięga do połowy XIV w. Należała ona wtedy do kapituły chełmińskiej. Sam budynek jednonawowy o konstrukcji zrębowej zbudowany jest z drewna sosnowego.

Po bokach prezbiterium znajdują

się murowane zakrystia i skarbczyk. Na przedzie znajduje się kwadratowa wieża. Świątynia została wybrana do remontu w ramach projektu "Drewniane Perły Ziemi Lubawskiej- konserwacja drewnianych zabytków celem wzrostu atrakcyjności kulturowej regionu", którego celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez przeprowadzenie prac konserwatorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych 9 kościołów diecezji toruńskiej.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MIKOŁAJA W ZWINIARZU

Gmina Grodziczno

ZWINIARZ
miejscowość położona w gmi-
nie Grodziczno.

Pierwsze doniesienia o wsi sięgają 1336 roku. Należała początkowo do biskupów chełmińskich. Fakt o przynależności potwierdził biskup Wincenty Kiełbasa.

Już w XIV wieku w Zwiniarzu znajdował się kościół, który nie zachował się do naszych czasów. Budowę obecnego kościoła p.w. św. Mikołaja, rozpoczęto w 1913 roku. Konsekrowany został przez biskupa Stanisława Okoniewskiego dnia 11 lipca 1926 roku. Dostawiony murowany łącznik łączy korpus z drewnianą wieżą. Sama wieża ma wysokość 21,5 m. Kościół wyróżnia charakterystyczny turkusowy wnętrze, które w ciągu ostatnich lat zostało odświeżone, a sam kościół odrestaurowano. Turkusowy kolor który dominuje w świątyni, został odkryty podczas remontu. Znajdował się on na wyposażeniu kościoła, między innymi starym konfesjonale i taką tradycję co do koloru się podtrzymuje.

W roku 1990 parafia przeżywała misję Ewangelizacyjną.

Obecnie do parafii Zwiniarz należą: Łążyn, Świniarc, Truszczyny, Wybudowania, Zwiniarz. Od 2002 r. parafia znajduje się w dekanacie Rybno.

Kościół P.W. św. Mikołaja w Zwiniarzu

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. PIOTRA I PAWŁA W GRODZICZNO

Gmina Grodziczno

GRODZICZNO miejscowość leżąca w gminie o tej samej nazwie w powiecie nowomiejskim. Pierwsze informacje o wsi pochodzą z 1338 r. Założona została prawdopodobnie przez Krzyżaków. Spotkać tu można kościół p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła.

Najciekawszym jego elementem jest ołtarz główny z około 1740 roku z obrazem Matki Bożej z Dzieciątkiem z połowy XVIII wieku. Budynek zbudowany w stylu gotyckim, postawiony na kamiennym cokole. W całości zbudowany z cegły. Prezbiterium trójbocznie zamknięte od wschodu, zbudowane w konstrukcji zrębowej i odeskowane.

Świątynia posiada drewniany strop, wsparty na czterech drewnianych kolumnach. Wystrój pochodzi z XVII i XVIII wieku. Parafia leży w powiecie nowomiejskim, ale podlega dekanatowi Rybno, w powiecie działdowskim.

W latach 1994-2001 świątynia

przeszła gruntowny remont, wyremontowano ściany, tynki wewnętrzne budowli, położono nową instalację elektryczną i nagłaśniającą. Wykonano nowe ławki z modrzewia. Zbudowano plebanię oraz grotę, która pełni funkcję ołtarza polowego przy większych uroczystościach. Obecnie do parafii Grodziczno, która wchodzi w skład diecezji toruńskiej należą miejscowości: Białobłoty, Katlewo, Linowiec, Lorki, Montowo, Ostaszewo, Wólka, Nowe Grodziczno. Co ciekawe od XVIII w. do dzisiaj w parafii były 22 powołania kapłańskie.

Kościół P.W. św. Piotra i Pawła
w Grodziczno

Kościół P.W. św. Piotra i Pawła
w Grodzicznie

Rumian- kościół

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. BARBARY W RUMIANIE

Gmina Rybno

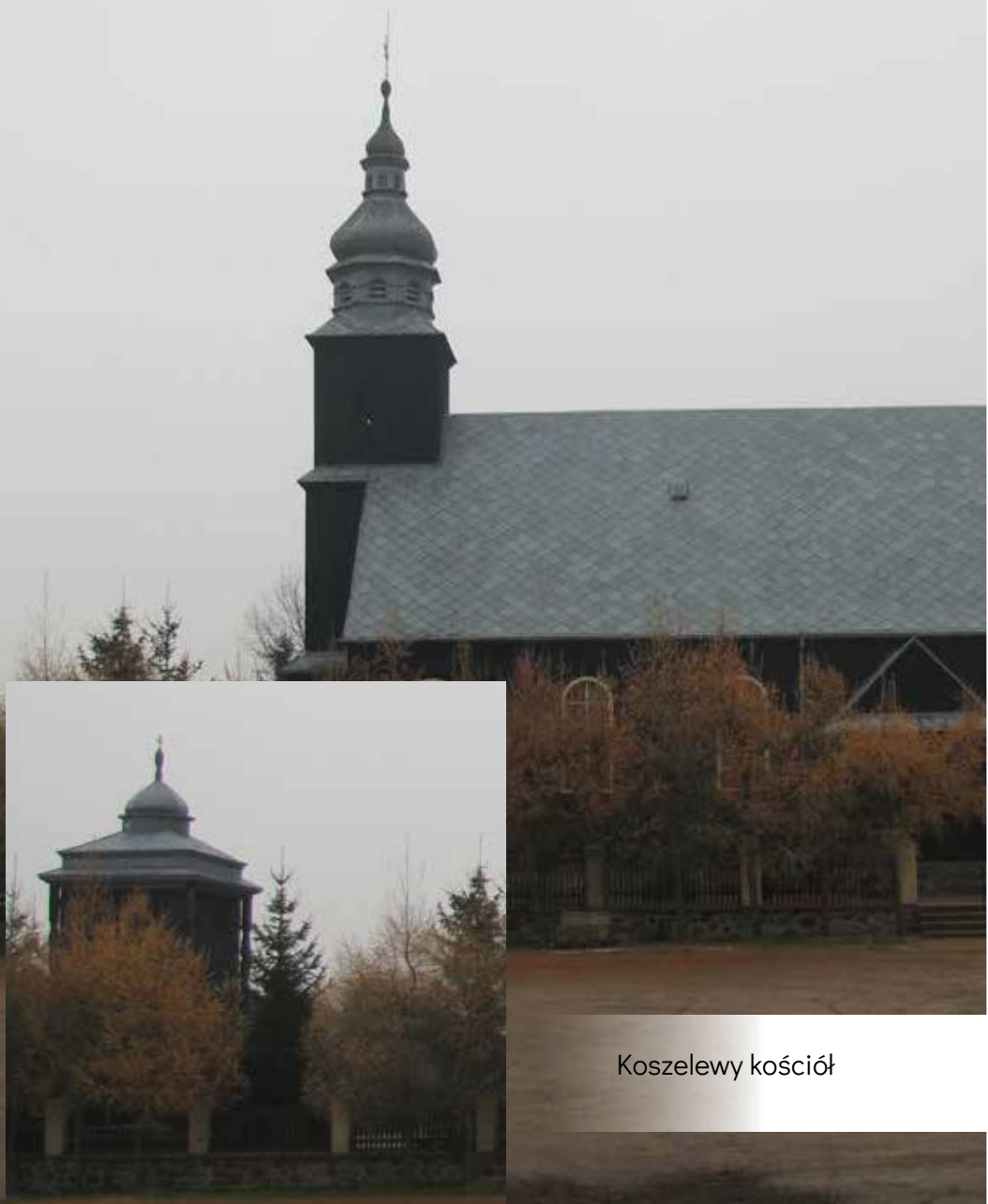
RUMIAN
miejscowość w gminie Rybno, położona na skraju Welskiego Parku Krajobrazowego. W roku 1303 funkcjonowała pod nazwą Romna, później w roku 1341 jako Roman. Od roku 1566 znana jest pod obecną nazwą.

starymi lipami drobnolistnymi, zaliczanymi do pomników przyrody. Najbardziej okazała z nich ma 423 cm obwodu.

We wsi znajduje się kościół im. Św. Barbary. Budowa Domu Bożego zaczęła się w roku 1713, a zakończyła 3 lata później w 1716 roku. Świątynia została zbudowana w stylu barokowym. Budynek jest w całości drewniany, o konstrukcji zrębowej. Od strony zewnętrznej odeskowany i osadzony na kamiennym cokole. W kościele znajduje się wiele przedmiotów reprezentujących sztukę złotniczą późnogotycki krzyż relikwiarzowy i pacyfikat z pierwszej połowy XVI w., monstrancja retabulowa z XVII w., relikwiarz z końca XVII w. oraz rokokowe ostensorium wykonane przez Karola Magierskiego z Torunia. Kościół otoczony jest

Koszelewy kościół

ZESPÓŁ PAŁACOWY W KOSZELEWACH

Gmina Rybno

KOSZELEWY
wieś wchodząca w skład
gminy Rybno.

Jej historia sięga 1328 roku. Utworzona została w ramach kolonizacji terenów państwa zakonu krzyżackiego. Obecnie wieś znajduje się na skraju Welskiego Parku Krajobrazowego.

W miejscowości znajduje się również drewniany kościół pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego. Świątynię wzniesiono na pruskim murze. Prezbiterium jest mniejsze od nawy, zamknięte trójbocznie. Po bokach nawy znajdują się kościelne kruchty. W świątyni znajduje się chór z organami z poł. XIX w., które umiejscowione były wcześniej w kościele w Szczuplinach. Ściany wewnątrz są otynkowane, a z zewnątrz obite drewnem. Sklepienie kościoła jest drewniane i wsparte na słupach. Na głównym ołtarzu widnieje wizerunek Chrystusa ukrzyżowanego, stojących pod krzyżem kobiet i umiłowanego ucznia. W nieda-

lekiej odległości od świątyni w roku 1997 pobudowano dzwonicę. Znajdują się w niej dzwony, które wcześniej umiejscowione były w Szczuplinach. Jeden z dzwonów jest z 1768 roku. Kolejną rzeczą o której warto wspomnieć jest Głoga usypana z kamieni, które zostały przywiezione przez parafian z okolicznych pól i łąk. Na szczycie tej góry usytuowany jest kilkumetrowy krzyż z figurą Pana Jezusa.

Szczupliny - ruiny kościoła
archiwum Gminy Rybno

RUINY KOŚCIOŁA P.W. ŚW. BARBARY W SZCZUPLINACH

Gmina Rybno

SZCZUPLINY

S miejscowość położona w gminie Rybno, w powiecie działowskim. Powstała ona około 1320 roku, dzięki nadaniu przez komtura dzierzgońskiego 80 łanów Janowi ze Szczuplin. Obecnie wieś znajduje się na skraju Welskiego Parku Krajobrazowego.

dziś zachowały się jedynie ruiny murowanej wieży i pozostałości betonowych wykończeń grobów z przykościelnego cmentarza.

W miejscowości znajdują się ruiny kościoła pod wezwaniem Świętej Barbary. Sam Dom Boży pochodzi z około 1400 roku. Świątynia była murowana z kamienia. Posiadała trójboczne zakończenie od wschodu. Dach budowli był siodłowy, pokrywał go gont. Wnętrze kościoła było orientowane, salowe. W jego południowej części znajdowała się kruchta, zaś w północnej zakrystia. W czasach reformacji budynek znalazł się w rękach protestantów, aczkolwiek wiek XX był dla kościoła wiekiem decydującym. W roku 1954 oszacowana iżniszczenia budowli wynosząc około 70% powierzchni i w roku 1967 wpisano ją do rejestru zabytków. W roku 1970 zapadła decyzja o rozebraniu kościoła. Do

Do chwili obecnej z wyposażenia kościoła zachowały się elementy ołtarza głównego oraz organy i dwa dzwony znajdujące się teraz w kościele parafialnym w Koszelewach.

Kazanice - kościół

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA W KAZANICACH

Gmina
Lubawa

KAZANICE

Miejscowość, której historia sięga 1324 roku, mieszcząca się w powiecie iławskim, w gminie Lubawa.

główny z 1624 roku przebudowano i ustawiono go na nowym presbiterium około 1930 roku.

Lokacji na prawie chełmińskim dokonał biskup Otton, zaś biskup Wikbold potwierdził nadany przywilej w roku 1367. Wieś w latach 1942-1945 nosiła nazwę Kasenitz. W miejscowości znajduje się gotycki kościół p.w. Świętego Jakuba Apostoła z II połowy XIV wieku. Świątynie zbudowano z kamienia polnego i cegieł.

Została ona poświęcona w 1403 roku. W XV wieku w wyniku polsko-krzyżackich wojen opustoszała. Budynek zbudowany jest w stylu gotyckim ze zdobną wieżą. Najstarszym obiektem znajdującym się w nim jest gotycka rzeźba Chrystusa Salvatora z II połowy XV wieku. W wieży kościoła znajdują się trzy dzwony: dwa zakupione przez parafian w 1968 roku oraz jeden z 1503 roku. Ołtarz

KOŚCIÓŁ P.W. WAWRZYŃCA

W ROŻENTALU *Gmina Lubawa*

ROŻENTAL
wieś w gminie Lubawa,
w powiecie iławskim. W XV
wieku była własnością bisku-
pów chełmińskich i należała do
klucza lubawskiego. W latach
1324-1349 przedstawiana pod
nazwą Rosental. W języku prus-
kim oznaczało to „dolina róż”.

W miejscowości znajduje się
kościół p.w. Świętego Waw-
rzyńca, który został zbudowany
w 1761 roku. Świątynie w roku
1769 konsekrował biskup And-
rzej Baier. Jest to budynek utrzy-
many w stylu barokowym, po-
siadający jedną nawę z wieżą
frontową. Po bokach znajdują się
kaplice. Całość świątyni posia-
da częściowo barokowy wystrój.
Prezbiterium zostało zamknię-
te trójbocznie, z przylegającym
od północy przedsionkiem i za-
krytą od strony południa.
W części zachodniej znajduje się
zbudowana na planie kwadratu

wieża. Kościół postawiony jest
z drewna, w konstrukcji zrębo-
wej, odeskowany i listowowany.
Dach dwukalenicowy z wieżycz-
ką na sygnaturkę z latarnią.
W 1647 roku w parafii funkcyjono-
wała szkoła parafialna. Kościół
został wybrany do dofinansowa-
nia z projektu „Drewniane Perły
Ziemi Lubawskiej- konserwacja
drewnianych zabytków celem
wzrostu atrakcyjności kulturo-
wej regionu” i otrzymał dotację
1549246,04 zł na prace konser-
watorskie i prace fumigacyjne
wewnątrz kościoła.

Rożental - kościół

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. BARBARY

Gmina Lubawa

W ZŁOTOWIE

ZŁOTOWO
wieś położona powiecie iławskim, w gminie Lubawa, o której po raz pierwszy wspomniano w 1324 r. Od samego początku była własnością biskupów chełmińskich. Należała do klucza lubawskiego dóbr biskupich.

W miejscowości Złotowo znajduje się kościół parafialny p.w. Świętej Barbary. Obecna świątynia w stylu barokowym, zbudowana z drewna została wzniesiona w 1725 r. Prawdopodobnie parafia została erygowana już w XIV w. Od 1910 r. dekretem biskupa Augustyna Rosentretera jest ponownie parafią samodzielną. W 2000 r. wspólnota przeżywała Misje Ewangelizacyjne. Przy kościele znajduje się okazała, murowano-drewniana dzwonnica która została wzniesiona w roku 1876. Kościół został wybrany do dofinansowania w ramach projektu „Drewniane Perły Ziemi Lubawskiej – konserwacja drewnianych zabytków celem wzrostu atrakcyjności kulturowej regionu”.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. KATARZYNY W PRĄTNICY

Gmina Lubawa

PRĄTNICA
miejscowość leżąca w gminie
Lubawa, w powiecie iławskim.
Wieś z czasów pogańskich, której
Biskup Otto nadał w latach 1324–1349
przywilej na prawie chełmińskim.
Znajduje się tu kościół parafialny
p.w. Świętej Katarzyny Aleksandryj-
skiej, należący do dekanatu lubaw-
skiego.

Wnętrze kościoła jest skromne,
barokowe, a sam budynek zbu-
dowano z kamienia polnego i cegieł.
Na ścianie wschodniej umiejscowio-
no figurę Św. Katarzyny. Ołtarz główny
z XVIII wieku, w którym znajduje się
obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem
w koronach. Tuż obok obrazu po jego
prawej i lewej stronie stoją figury Świę-

tego Wawrzyńca oraz Świętego Jana
Nepomucena. Nad wszystkim góru-
je płaskorzeźba z wizerunkiem Boga
Ojca trzymającego kulę ziemską. Ko-
ściół posiada dwa dzwony, z czego
jeden pochodzi z XVI wieku. Parafia w
2000 roku przeżywała misje ewangeli-
zacyjne. Do parafii należą miejscowo-
ści: Czerlin, Omule, Napromek, Szczepan-
kowo, Tuszewo Dolne.

W północną ścianę kruchty został
wmurowany kamienny, pogański po-
sąg tzw. baba pruska. Ustawiona jest
ona w pozycji poziomej mierzy 207
centymetrów z czego głowa to 32 cen-
tymetry, a jej średnia szerokość to 50
centymetrów. Nie wiadomo jednak
jaka była pierwotna lokalizacja i rola
baby.

KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA W BYSZWAŁDZIE

Gmina Lubawa

BYSZWAŁD
miejscowość znajdująca się na terenie powiatu iławskiego, w Gminie Wiejskiej Lubawa. Została ona założona przez Biskupa Ottona między rokiem 1234, a 1339. W 1773 roku przestała być własnością biskupią, stając się tym samym własnością króla pruskiego.

Na początku XIV wieku w Byszwałdzie został wzniesiony gotycki, jednonawowy kościół, który uległ zniszczeniu w trakcie wojen polsko-krzyżackich. Odbudowano go w wieku XV. Mury budowli powstały z cegieł (górne partie) oraz polnych kamieni. Wybudowany jest w kształcie prostokąta. Nieopodal Kościoła częściowo zachował się cmentarz. Kościół do 1639 roku miał charakter parafialny. Obecnie jest obiektem filialnym, podlegającym parafii p.w. Św. Jakuba w Kazanicach. Teren Kościoła otoczony jest kamiennym murem.

Bezpośrednio przy budynku świątyni, w jednym z narożników znaj-

duje się, pochodząca z XVIII wieku, wolnostojąca dzwonnica. Wykonana jest ona z drewna, a ściany jej dolnej części są pochyle.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. BARTŁOMIEJA APOSTOŁA W SAMPLAWIE

Gmina Lubawa

SAMPLAWA
Miejscowość wchodząca w skład Gminy Wiejskiej Lubawa, którą założył w 1939 roku, na prawie chełmińskim, wielki mistrz krzyżacki Dytrych von Altenburg, nadając Fryderykowi ze Skarlina 10 łanów. W czasach średniowiecznych wieś należała do wójtostwa bratiańskiego. W roku 1446 została własnością szlachecką, m. in. Samplawskich.

Na jej terenie znajduje się za-
bytkowy Kościół p.w. Św. Bar-
tłomieja Apostoła.

Budowla Kościoła wzniesiona zo-
stała w 1330 roku. Dwukrotnie
uległ rozbudowie – w roku 1880
oraz 1910. Kościół gotycki, mu-
rowany z czerwonej cegły, u pod-
stawy obudowany kamieniami
polnymi. Posiada kwadratową
wieżę umieszczoną po zachod-
niej części Kościoła.

Parafię założono w XIII wieku.
Obecnie w jej skład wchodzi:

- Biała Góra,
- Ludwichowo,
- Łążek,
- Mały Bór,
- Osowiec,
- Papiernica,
- Rakowice,
- Rodzone za Drwęcą,
- Samplawa,
- Samplawa Wybudowanie,
- Targowisko Dolne.

Radomno- kościół

KOŚCIÓŁ P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA W RADOMNIE

Gmina Wiejska Nowe Miasto Lubawskie

RADOMNO miejscowość wchodząca w skład Gminy Wiejskiej Nowe Miasto Lubawskie, założona prawdopodobnie przed okresem krzyżackim. Pierwsze wzmianki na jej temat pochodzą z 1402 roku. Wokół niej płynie Struga Radomno, która wpada do Rzeki Drwęcy.

W jej centrum natomiast znajduje się urokliwe Jezioro Radomno. We wsi znajduje się wiele ciekawych zabytków. Jednym z nich jest Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Pierwszy kościół w tej miejscowości spłonął podczas wojen szwedzkich w 1414 roku. Kolejny wzniesiono w 1702 roku, który również uległ zniszczeniu. Na jego miejscu, w latach 1903-1906 wzniesiono nowy. Został on jednak nieco przesunięty, w stosunku do poprzedniego, ku zachodowi. Budowla jest orientowana, wzniesiona z czerwonej cegły, w stylu neogotyckim. Jej dolną część obudowują duże ka-

mienie. Od wschodniej strony można podziwiać czterokondygnacyjną, wysoką wieżę. Wnętrze świątyni zdobią liczne polichromie oraz okienne witraże, wykonane zgodnie z projektem profesora ASP w Dusseldorfie- Józefa Hubera. Budynek

Kościółu dwukrotnie uległ przebudowie – w I. połowie XVIII wieku oraz w 1908 roku.

Radomno- most

ZABYTKOWY MOST W RADOMNIE

Gmina Wiejska Nowe Miasto Lubawskie

W miejscowości znajduje się także most łączący ją z półwyspem, który oddziela od niej jezioro. Most poza tym, że jest wpisany do rejestru zabytków stanowi także ciekawy element lokalnego krajobrazu. Ponadto jest on elementem międzynarodowego szlaku Św. Jakuba. Wiedzie przez niego także żółty szlak im. Franciszka Łęgowskiego. Pierwszy most w historii tej wsi pobudowali Niemcy, jednak wkrótce został on rozebrany.

Po zakończeniu wojny miejscowi mieszkańcy przeprawiali się do Radomna łódkami, co było bardzo ryzykowne. W 1960 roku przystąpiono do wzniesienia kolejnego pomostu, który służył mieszkańcom przez 26 lat. W 1986 roku wybudowany został nowy most, który umożliwiał bezpieczne przejście przez jezioro do 2008 roku, kiedy to zły stan techniczny doprowadził do jego zamknięcia. Upłynęły 2 lata zanim powstał nowy. Latem 2010 roku wzniesiono nowy, solidny most, z drzewa modrzewiowego. Przy-

czynili się do tego żołnierze 3. Pułku Drogowo- Motowego z Chełmna. Radomnie można odnaleźć także XIX-wieczny cmentarz oraz dworzec kolejowy wybudowany w 1902 roku, który obecnie jest już nieczynny. W drodze na opisany wcześniej most można natknąć się na zabytkową, starą chałupę budowaną z czerwonej cegły, pokrytą strzechą. Na terenie miejscowości znajduje się również plebania pochodząca z początku XX wieku, a także zespół dworsko-folwarczny. W Radomnie w 1962 roku postawiony został pomnik ku czci pomordowanych w latach 1939-1945.

RUINY ZAMKU W BRATIANIE

Gmina Wiejska Nowe Miasto Lubawskie

BRATIAN miejscowość położona w Gminie Wiejskiej Nowe Miasto Lubawskie, której nazwa, zdaniem kronikarza Kacpra Henzenberga, pochodzi od brata Jana Sandomierza. Miał on otrzymać dobra Bratiańskie w ramach nagrody za służbę w krzyżackich wojskach. Pierwsza udokumentowana wzmianka o wsipochodzi z roku 1343.

Na terenie miejscowości można znaleźć zabytkowy Młyn, a tuż przy nim ruiny Zamku. Zamek wzniesli Krzyżacy w XIV w. – w latach 1343-1359.

Został on pobudowany między dwiema rzekami Drwęcą i Wel. Był on przeznaczony na siedzibę wójtów krzyżackich, a w późniejszych latach starostów. Zbudowano go na planie kwadratu, okalając w ten sposób wewnętrzny dziedziniec. W każdym jego narożniku znajdowała się okrągła wieża. Otoczony był murem wzmocnionym basztami oraz fosą. Na jego wejściu stała okrągła, masywna wieża. Bratiański zamek chętnie odwiedzali krzyżaccy dostojnicy. Przebywali w nim komtur Kuno von Liebenstein, wielki

mistrz krzyżacki Henryk Dusemer von Arffberg, Johann von Redern. Zamkowa kaplica wyposażona była w gotycki ołtarz św. Katarzyny-patronki tego miejsca. Znajdował się w nim obraz Najświętszej Maryi Panny. Ołtarz mieścił się w kaplicy do XVII w. Każdego dnia odbywały się w niej nabożeństwa, które odprawiał kapłan z Nowego Miasta Lub. Dziś po dawnej siedzibie wójtów i starostów pozostały tylko ruiny. Zamek został rozebrany w okolicach 1785 roku. Cegła z jego murów została wykorzystana do budowy klasztoru w Bratianie.

Brat'ian - ruiny zamku

ZABYTKOWY MŁYN W BRATIANIE

*Gmina Wiejska Nowe
Miasto Lubawskie*

W 1914 roku w miejscu dawnego zamku wybudowany został młyn wodny. Jego budynki zachowały się do dnia dzisiejszego. Ówczesna firma młynarska była własnością braci Schneider. Znajdujące się w nim wydajne maszyny napędzała para. Produkowana w nim była mąka oraz kasza.

Po II wojnie młyn został upaństwowiony. Produkcja w nim odbywała do lat 90. minionego wieku. Wstrzymano ją w momencie sprzedaży go prywatnym osobom. Nowy właściciel uruchomił elektryczną turbinę. Znajdujące się w młynie maszyny i urządzenia zostały wymontowane i wyrzucone na złom. Tuż za budynkiem młyna zachowały się wcześniej wspomniane ruiny zamku.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA W TYLICACH

Gmina Wiejska Nowe Miasto Lubawskie

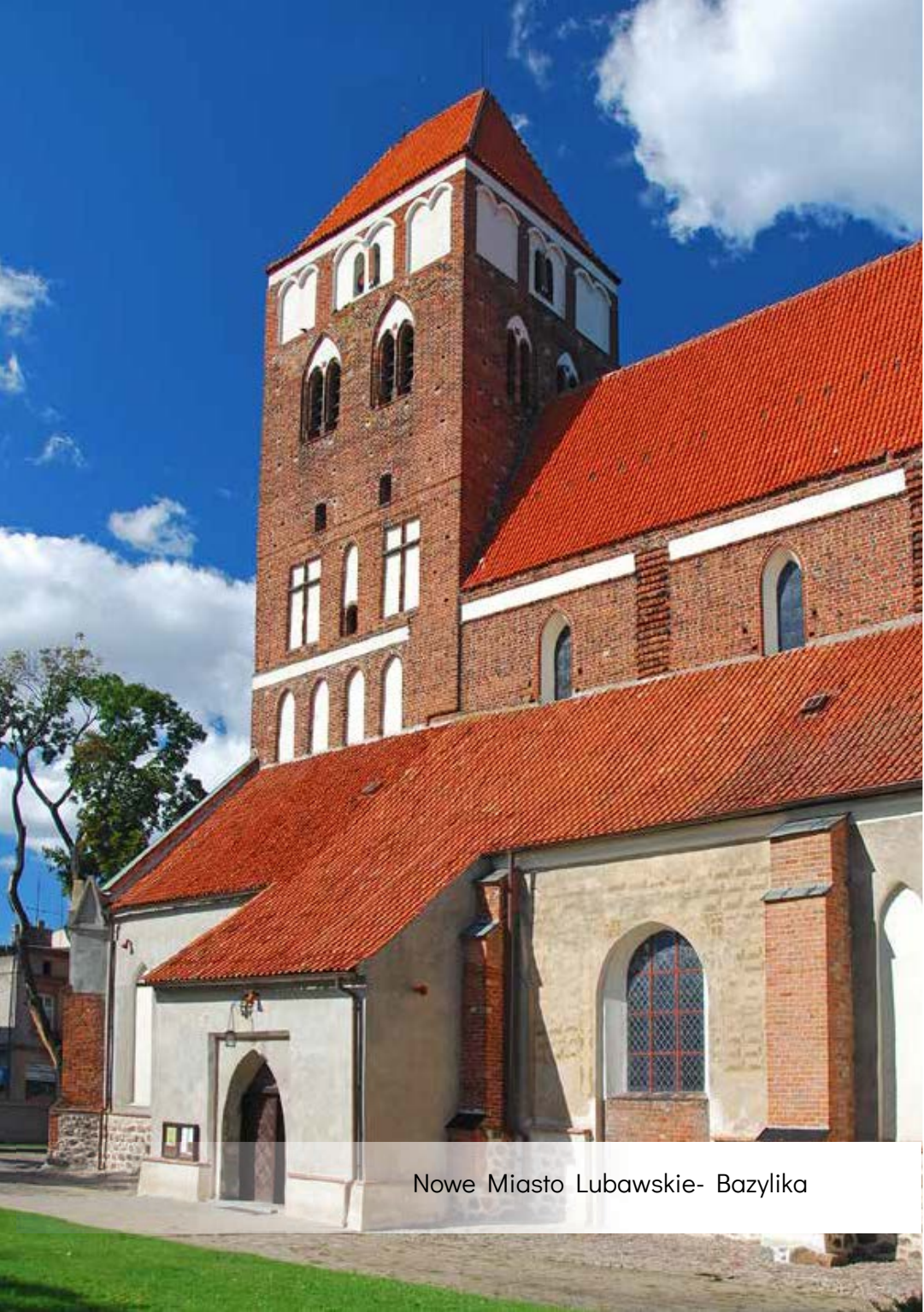

TYLICE
miejscowość położona w Gminie Wiejskiej Nowe Miasto Lubawskie. Jej początki sięgają I połowy XIV wieku. Parafię erygowano na początku wieku XIV.

Kościół p.w. Św. Michała Archanioła został wybudowany w latach 1700-1702. Nocą, z 7 na 8 grudnia 1990 roku został częściowo spalony. Odbudowano go w 1991 roku. Drewniany budynek kościoła powstał na kamiennej podbudówce. To orientowana, trójnawowa budowla o zrębowej konstrukcji, wzniesiona na planie prostokąta. Po zachodniej jej stronie widnieje czterokondygnacyjna, kwadratowa wieża, zakończona dachem namiotowym. Prezbiterium Kościoła jest mniejsze od nawy. Zostało ono zamknięte trójbocznie, z boczną zakrystią. Proboszczem parafii Tylice, w latach 1936-1952 był ksiądz Anastazy Kurowski. Był on

zagorzałym czcicielem patrona parafii – Świętego Michała Archanioła. Jako dowód tego wystawił mu figurę w swoim własnym ogrodzie. Ustanowiony na cokole, z tarczą i mieczem w dłoni, uśmiercający smoka Święty Michał Archanioł znajduje się tam po dziś dzień.

Nowe Miasto Lubawskie- Bazylika

BAZYLIKA MNIEJSZA P.W. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA *Nowe Miasto* *Lubawskie* W NOWYM MIEŚCIE LUBAWSKIM

NOWE MIASTO LUBAWSKIE

miejsowość, powstała na prawie chełmińskim 1325 roku, kiedy to komtur krzyżacki Otton von Luterberg nadał jej lokację. Krzyżacy nazywali ją Juleborch, Nuve-markt, Neumarkt oraz Neoforum. Podczas zaboru pruskiego nosiła nazwę Naumark.

Następnie, do 1937 roku miasto nosiło nazwę Nowemiasto n. Drwęcą bądź Nowemiasto – Pomorze.

Od tego roku obowiązuje jego obecna nazwa.

Zdecydowanie jednym z najcenniejszych zabytków tej miejscowości jest wzniesiona w stylu gotyckim Bazylika Mniejsza p.w. Św. Tomasza Apostoła. Budowa Kościoła odbywała się etapami, na przełomie XIV i XV wieku. Jego pierwszym wybudowanym elementem było prezbiterium, powstałe w około 1330 roku. Zostało dobudowane do drewnianego

kościół. Obecnie stanowi ono część przylegającą do południowej ściany zakrystii. W 1350 roku nastąpiło rozpoczęcie budowy nawy i dołu wieży.

W II połowie XIV wieku ukończono dobudowę trójnawowego korpusu, zawierającego 3 wejścia. Zanim jeszcze budowa wieży została ukończona. Z początkiem XV wieku do prezbiterium dodano trójboczne zamknięcie zakończone wimpergami i sterczynami. Budowa sklepienia nawy miała miejsce w XVI w. Na początku wieku XVII, a dokładnie w 1609 r., wzniesiono renesansową, grobową Kaplicę Działyńskich.

Obecną postać otrzymała ona w II połowie XVII wieku.

W 1651 r. wdowa po Wojewodzie Pawle Działyńskim-Jadwiga Działyńska z Czarnkowskich podjęła się odrestaurowania jej.

Do kaplicy rodzinnej dodano również przyozdobienia.

Kościół został podniesiony do rangi Bazyliki Mniejszej 21 października 1971 roku. Tytuł nadał Ojciec Święty Paweł VI. Dnia 25 marca 2012 roku nadano mu tytuł Kościoła Kolegiackiego Kapituły Nowomiejskiej. Wnętrze świątyni zdobią ściennie polichromie, które pochodzą z różnych okresów. Wy różnić można te z okresu średniowiecznego, manierystycznego oraz barokowego. W jej wnętrzu znaleźć można późnorenesansowy ołtarz główny, który wykonany został w 1627 roku przez Ditlofa Siversa z Lubawy. Przy ołtarzu znajduje się także figurka Matki Boskiej Łąkowskiej. Została ona przeniesiona do Kościoła ze spalonego klasztoru łąkowskiego w 1882 roku. W asortymencie Kościoła znajduje się także drewniana, polichromowana rzeźba „Pasja” przedstawiająca pełnego bólu Chrystusa na krzyżu, pod którym stoi zrezygnowana Matka Boska oraz Święty Jan.

Pod kościelnym chórem znajduje się wmurowana w filar w roku 1921 mosiężna, gotycka płyta nagrobna starosty Kunona von Liebensteina. Ma ona wymiary 2,5m x 1,4 m. Prezentuje samego starostę, który został pochowany w Nowomiejskim Kościele. Płyta złożona jest z kilkunastu płytek,

w kształcie różnej wielkości prostokątów. Ich połączenie niejednokrotnie przecina kompozycję rysunkową. Na obrzeżach płyty widnieje napis „Tu leży pan Kunon von Liebenstein, który był rzeźnikiem. W Bratianie, zmarł w 1392 roku, w czwartym dniu po uroczystości świętego Burekhorda. Amen”.

BUDYNEK OBECNEGO URZĘDU MIASTA NOWE MIASTO LUBAWSKIE

Nowe Miasto Lubawskie

Siedziba Urzędu Miasta Nowe Miasto Lubawskie również znajduje się w zabytkowym budynku, który pobudowano w latach 1776- 1777, z docelowym przeznaczeniem na nowy ratusz. Przez lata budynek zmieniał swoich właścicieli. Przez 8 lat, od 1832 roku należał do Ewy i Józefa Chrapkiewiczów. W latach 1840-1847 był własnością landrata Hansa Otto Beneckendorfa. Przez kolejne 3 lata władał nim powiatowy chirurg Johann Heinrich Lompe. Następne 4 lata, do roku 1854 właścicielem budynku był aptekarz Ludwig Freytag. Od roku 1854 do 1893 należał on do Zarządu Nowego Miasta Lubawskiego, a od 1893 do Powiatu Lubawskiego.

Do roku 1975 znajdowała się w nim siedziba Starostwa Lubawskiego, a tuż po wojnie, od roku 1948 Starostwa Nowomiejskiego. Od roku 1975 po dziś dzień, jak już wcześniej wspomniano, w budynku znajduje się siedziba Urzędu Miasta Nowe Miasto Lubawskie.

KOŚCIÓŁ POEWANGELICKI W NOWYM MIEŚCIE LUBAWSKIM

Nowe Miasto Lubawskie

Ważnym elementem w Kościele jest niewątpliwie malowana na jedwabiu chorągiew nagrobna poświęcona pamięci Starosty bratiańskiego Jana Pawła Działyńskiego, który zmarł w 1643 roku, mierząca 7m x 3,2m.

Bazylika nie była jedyną świątynią w Nowym Mieście Lubawskim. W latach 1824-1827 ewangelicy wybudowali własną świątynię w miejscu, w którym jeszcze w 1800 roku stał ratusz.

Jej uroczyste poświęcenie miało miejsce 9 grudnia 1827 roku. Kościół był filią zboru w Lubawie do roku 1852. W tym samym roku otrzymał własnego proboszcza. Został nim Konstantin Wannovus-ówczesny rektor Miejskiej Szkoły w Lubawie. Po 8 latach przystąpiono do przebudowy świątyni. W 1860 roku dobudowana została wieża. W 1862 roku wybudowany został parafialny dom z zabudowaniami gospodarczymi. Przez lata zmieniali się jego zarządcy. Od 1920 roku zarządzał nią pastor Max Lechner, pastor Theodor Mielke, pastor Gottfried Hankwitz, pastor Kurt Fuchs, pastor Wilhelm Rutter oraz dr Gustav Wagner. Pierwsze lata XX wieku liczba wiernych kościoła ewangelickiego wzrosła do takiej ilości, że nie mieścili się oni w świątyni. Zdecydowano o budowie większego kościoła. Został on poświęcony w 1912 roku.

W tym czasie parafia funkcjo-

nowała bardzo aktywnie. Działa tam organizacja Gustav-Adolf Verein, Stowarzyszenie Kobiet, kościelny chór, a także szkołka dla dzieci. Niniejsza szkołka zakończyła swoją działalność w 1920 r. W roku 1945 większość wyznawców ewangelickiego kościoła uciekło przed armią radziecką, a Kościół przestał funkcjonować. Dnia 2 lipca 1947 roku wydzierżawiono go Polsko-Katolickiemu Kościołowi Narodowemu. Odkonsekrowano go na mocy decyzji Ministra Administracji Publicznej. Liczba jego wyznawców w tym okresie liczyła 4 osoby. Parafia nie zdołała już podjąć dalszej działalności. Budynek stał opustoszały i z roku na rok ulegał co raz bardziej dotkliwemu wyniszczeniu. W 1958 roku podjęto decyzję o przebudowie jego wnętrza i zaadaptowaniu go na nowoczesne kino, które otrzymało nazwę „Harmonia”.

Kościół Poewangelicki
w Nowym Mieście Lubawskim

MURY I BRAMY OBRONNE W NOWYM MIEŚCIE LUBAWSKIM

Nowe Miasto Lubawskie

Wśredniowieczu Nowe Miasto Lubawskie było jednym z bardziej ufortyfikowanych miast Zakonu Krzyżackiego. Było ono otoczone podwójną fosą, którą zasilają wody Rzeki Drwęcy. Elementem systemu obronnego były także mury, których grubość sięgała do 1 metra, a wysokość blisko 7 metrów. W Nowym Mieście Lubawskim mury obronne zaczęto budować w latach czterdziestych XIV wieku. Posiadały one baszty, wał ziemny, trzy bramy oraz wcześniej wspomnianą podwójną fosę. Bramy wzniesione były od strony Lubawy – Brama

Lubawska, od strony Brodnicy – Brama Brodnicko-Kurzętnicka i od strony północnej – Brama Łąkowska. Dodatkowo został on wzmocniony regularnie rozmieszczonymi basztami w kształcie prostokąta. W narożnikach murów obronnych miasta postawiono baszty okrągłe. W sumie wokół miasta znajdowało się 21 prostokątnych baszt, 3 okrągłe oraz 3 (wcześniej wymienione) bramy, a także jedna kwadratowa wieża, umiejscowiona w południowym narożniku. Mury obronne uległy zniszczeniu podczas Wojny Północnej w XVII wieku oraz pod-

czas budowy ulicy Okólnej w XIX wieku. Aktualnie zachowały się jedynie ich, w kilkunastu miejscach miasta. Znajdują się one przy obecnej ulicy Okólnej, za plebanią Bazyliki Św. Tomasza Apostoła, a także przy Bramie Brodnickiej. Zachowała się także sama Brama Lubawska, na której widać ślady dawnych murów oraz Brama Brodnicka, pod którą obecnie znajduje się Muzeum Ziemi Lubawskiej. Zostało ono założone w latach pięćdziesiątych XX wieku przez członków Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, do którego należeli Miłośnicy regionu. W Bramie Brodnickiej mieści się ono od 1959 r.

W Muzeum znajduje się wiele eksponatów historycznych, archeologicznych oraz etnograficznych mających związek z Nowym Miastem Lubawskim oraz całą Ziemią Lubawską. W wyposażeniu Muzeum możemy znaleźć sprzęty gospodarstwa domowego używane w dawnych czasach, w tym m.in. malowaną skrzynię posągową pochodzącą z 1760 roku i warsztat tkacki z 1850 roku. Ciekawym zabytkiem jest także, znaleziona w okolicach Jamielnika, brązowa kadzielnica, stara skrzynia, a także narzędzia rolnicze z 1740 roku. W Muzeum

Ziemi Lubawskiej znajduje się także model łodzi do ratowania rozbitków z 1909 roku. Został on opatentowany w Poznaniu, a wykonawcą projektu był Jan Kowalski-rolnik pochodzący z Łaszewa, koło Brodnicy. Ponadto jest tam także drewniana fisharmonia, która jest dziełem tego samego autora. Dział archeologiczny oferuje w kamienne toporki z młodszego epoki kamienia, nóż do czyszczenia końskich kopyt, a także naczynia użytkowe, pochodzące z XIV i XV wieku.

zdjęcie z lotu ptaka badań
archeologicznych klasztoru

RUINY KLASZTORU W ŁĄKACH BRATIAŃSKICH

*Nowe Miasto
Lubawskie*

ŁĄKI BRATIAŃSKIE
Niewielka wieś położona między Nowym Miastem Lubawskim, a Bratianem. Pierwsze wzmianki o niej pochodzą z 1400 roku, kiedy to powstała tam kaplica p.w. Najświętszej Marii Panny, pobudowana przez Filipa von Kleeberga, wójta bratiańskiego.

WIDZENIE DZIECI
Legenda głosi, że dzieci, które pasły bydło na bratiańskich łąkach ujrzały na Rzece Drwęcy niebiański obraz. Opływał on w aureoli i poruszał się jakby był żywy. Dzieci z początkowego przerażenia przeszły w zdziwienie, uświadamiając się, że obraz pły-

nie pod prąd wód rzeki, co jakiś czas stając na jej środku. W pewnej chwili stanął w miejscu, nie ruszając w dalszą drogę a stało się to na terenie obecnych ruin łąkowskiego klasztoru. Wieść o objawieniu Matki Boskiej szybko dotarła do nowo powstałego Nowego Miasta Lubawskiego. Mieszkańcy zjawili się przy Rzece, wydobyli obraz i w uroczystej procesji przenieśli go do miasta. W nocy obraz zniknął, pomimo zamkniętych drzwi i nikt nie mógł go znaleźć. Rezultatem tego było powstanie małej kapliczki w Łąkach, gdzie została postawiona cudowna figura.

ZACHODNIO-PRUSKA CZĘSTOCHOWA

Pierwszą drewnianą kapliczkę w Łąkach Bratiańskich wybudował Jan z Sandomierza. Druga pobudowana w latach 1400-1401 została wzniesiona przez Filipa von Cleeberga. Około roku 1624 roku starosta Paweł Działyński sprowadził do Nowego Miasta Lubawskiego franciszkanów, należących do reformatorskiej gąłęzi Świętego Franciszka. W sytuacji gdy Klasztor reformacki w Nowym Mieście uległ dwukrotnemu zniszczeniu (w roku 1625 przez lisowczyków oraz w 1629 roku przez Szwedów) Paweł Działyński ufundował w 1631 roku nowy klasztor, budowany z drewna, umiejscowiony w Łąkach Bratiańskich. Jednak wzniesiony z drewna klasztor spłonął. W 1638 roku zakończono budowę klasztoru murowanego. Od 1750 roku należał on do jednej z czterech istniejących na ziemiach Polski, pruskiej Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny franciszkanów reformatörów. W XVIII i XIX wieku Łąki Bratiańskie zyskały tak wielkiego znaczenia, że nadano im nazwę „zachodnio-pruskiej Częstochowy”. Niezliczona ilość cudów i łask jakie miały miejsce za pośrednictwem Matki

Boskiej Łąkowskiej doprowadziła do wszczęcia starań u papieża o pozwolenie na koronację figury. 7 grudnia 1750 roku papież Benedykt XIV wydał na to pozwolenie. Uroczystość koronacji odbyła się 4 czerwca 1752 roku. Dokonali tego biskupi – Stanisław Leski oraz Fabian Franciszek Płaskowski. W latach 1785-1790 powstał większy kościół, wzniesiony w stylu barokowym. 31 maja 1875 roku podjęto Uchwałę, na mocy której klasztor zamknięto. W nocy z 5 na 6 maja 1882 roku w skutek uderzenia pioruna klasztor spłonął. Figurę udało się uratować. Umieszczono ją w Bazylice Mniejszej w Nowym Mieście Lubawskim. Do dnia dzisiejszego zachowały się wyłącznie ruiny klasztoru. W 1999 roku reaktywowane zostało Bractwo Łąkowskie, którego działania zmierzać miały do odbudowy Sanktuarium w Łąkach Bratiańskich. W 2018 roku Fundacja im. Działyńskich przy pomocy parafii nowomiejskiej, lubawskiej i głotowskiej jako cel postawiła sobie ratowanie sanktuariów maryjnych na Warmii. Na terenie dawnego klasztoru w Łąkach Bratiańskich podejmowano badania archeologiczne, prowadzone pod nadzorem konserwatora zabytków.

ruiny zamku Kurzętnik -
widok z drona

RUINY ZAMKU W KURZĘTNIKU

Gmina Kurzętnik

KURZĘTNIK

jest to miejscowość, która stanowi siedzibę gminy o tej samej nazwie.

Pierwsza wzmianka na jej temat pojawiła się w 1291 roku. W Kurzętniku, w 1410 roku żołnierze Krzyżacy oczekiwali wojsk króla Jagiełły, z nadzieją na ich pokonanie podczas przeprawy przez Rzekę Drwęcę. Przeworność Polskiego dowódcy doprowadziła do bitwy w sprzyjających Polakom warunkach pod Grunwaldem. Z tego właśnie powodu miejscowość nazywana jest niedoszłym Grunwaldem.

Na cyplu wzgórza Kurnik, które wciną się w dolinę Rzeki Drwęcy umiejscowione są ruiny zamku wzniesionego na przełomie XIII i XIV przez biskupów chełmińskich. Do jego budowy użyte zostały kamienie narzutowe. Wyższe kondygnacje i otwarte okiennice uzupełnione zostały cegłą. Ze względu na warunki terenowe wydłużone podzamcze biegło za zamkiem, od strony północnej. Niedużej wielkości dziedziniec umiejscowiony był na południowej stronie

zamku właściwego. Bezpośrednio za nim wykopana została fosa, która oddzielała cypel od pozostałej części wzgórza. Całość podzamcza otoczono murem, który posiadał dwie baszty. W środku odcinka zachodniego stała baszta w formie prostokąta. W odcinku wschodnim - kwadratowa. Po północnej stronie, na końcu cypła stała wieża obronna z przeporami. Na najniższej kondygnacji znajdowała się kaplica zamkowa. Po wygranej Bitwie Pod Grunwaldem zamek wraz z miastem przejął starosta radomski Jan Kretkowski. Dopiero po pokoju toruńskim w 1411 roku Kurzętnik ponownie stał się własnością Krzyżaków. Do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie ruiny zamku. W trakcie ich przekopywania, w 1914 roku znaleziona została bomba z okresu zgrupowania wojsk krzyżackich.

ruiny zamku i droga krzyżowa
Kurzętnik - widok z drona

DROGA KRZYŻOWA W KURZĘTNIKU

Gmina Kurzętnik

Od podnóża wzgórza kurzętnickiego do samego jego szczytu ciągnie się Droga Krzyżowa, która powstała w 2010 roku. Pobudowana została z okazji 600 rocznicy bitwy pod Grunwaldem. Jej stacje składają się z tablic informacyjnych, na których opisana jest historia miejscowości. Zakończona jest dużym krzyżem, który otacza mur oraz amfiteatrem, który pomieści 400 osób.

KULA KOPERNIKA W KURZĘTNIKU

Gmina Kurzętnik

Kurzętnickie wzniesienie kryje w sobie jeszcze jedno ciekawe miejsce, a jest nim Pomnik Szlaku Kopernikowskiego. Jak sama nazwa wskazuje jest on poświęcony samemu Mikołajowi Kopernikowi. Sąsiaduje on z ruinami zamku. Historia głosi, iż astronom darzył przyjaźnią biskupa chełmińskiego Tiedemana Giese, który mieszkał w Lubawskim zamku. Kopernik odwiedził go kilkakrotnie. W kwietniu 1539 roku przyjechał do Lubawy wesprzeć biskupa w chorobie. Kolejna wizyta miała miejsce w 1541 roku. Wtedy Mikołaj Kopernik gościł w Lubawie od końca lipca do połowy września. Zgodnie z ustalonymi relacjami w czasie tego pobytu astronom obmyślił i wykonał plan założenia wodociągów w Lubawie. W samej Lubawie przez lata znajdowało się wiele miejsc kojarzących się z Kopernikiem. Nazywano na jego cześć hotele i fabrykę lemoniady.

Kurzętnik droga krzyżowa

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA W BRZOZIU LUBAWSKIM

Gmina Kurzętnik

B RZOSIE LUBAWSKIE

Wieś usytuowana w Gminie Kurzętnik. Miejscowość występowała w materiałach źródłowych pod różnymi nazwami - Brosa, deutsche Brosau, Brzosza, Brosze.

Z czasów średniowiecza nie zachował się, niestety żaden dokument lokacyjny. Po raz pierwszy nazwa miejscowości wymieniona jest w 1367 r. Wieś ucierpiała podczas wojny polsko-krzyżackiej w 1414 r. Była własnością biskupów chełmińskich. Pierwotny,

średniowieczny kościół parafialny nie zachował się. Obecny kościół, neoromański, został wybudowany dzięki staraniom księdza proboszcza Alberta Kapickiego w latach 1872-1874. Konsekwował go ks. biskup Jerzy Jeschke 8 listopada 1874 r.

W 1904 r. został częściowo spalony na skutek uderzenia pioruna. Duszpasterz, ks. Albert Antoni Kapicki, gdańszczanin, był członkiem Towarzystwa Czytelni Ludowych. Pełnił obowiązki lokalnego inspektora szkół ludowych. W opinii władz pruskich uchodził za popierającego polskie dążenia narodowościowe, niepodległościowe.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MARII MAGDALENY W KURZĘTNIKU

Gmina Kurzętnik

U podnóża góry, w 1300 roku, w stylu gotyckim został wzniesiony kościół. Został on zbudowany na planie prostokąta, a jego ściany powstały z czerwonej cegły. Złożony jest z jednej nawy i drewnianego stropu, podpartego czterema drewnianymi filarami. Środkową część stropu pokrywają malunki, które obrazują ukoronowanie Najświętszej Maryi Panny. Jego wnętrze wyposażone jest w 4 ołtarze, w stylu barokowym. W kościół wmurowa-

no również pamiątkową tablicę, która poświęcona jest pamięci kurzętnickiego proboszcza – księdza Józefa Borzyskowskiego, zmarłego w 1942 roku, w obozie koncentracyjnym w Dachau.

PAŁAC W CZACHÓWKACH

Gmina Biskupiec

CZACHÓWKI

Miejscowość położona w Gminie Biskupiec. Jej dawne miejscowości to:

- w 1789 roku Schakowken, Czackowken
- w 1879 roku Schackenhof. Nazwa od „Czachowo”, nawiązuje do imienia „Czach”. W XV wieku Czachówki wchodziły w skład komandorstwa brodnickiego. W wieku XVI były własnością królewską. W 1789 roku miejscowość znana była jako „królewskie osiedle dziedziczno-dzierżawcze”.

W XIX wieku właścicielem wsi był Ród Ruchard. W połowie tego wieku, na terenie Czachówek wzniesiony został dwór. W roku 1990 został on przebudowany na pałac. Bezpośrednio

do niego przylega urokliwy park krajobrazowy, który został założony w II połowie XIX wieku. Po II Wojnie Światowej przeszedł on wręce Skarbu Państwa, a mianowicie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego Pomorskiego z siedzibą w Bydgoszczy. Użytkowany był przez PGR i umieszczono w nim szkołę podstawową, oddział przedszkolny, a także mieszkania. W 1972 pałac wraz z parkiem stał się własnością Ministerstwa Rolnictwa. Umieszczono tam Szkołę Rolniczą.

Aktualnie zabytek znajduje się w rękach prywatnych. Zabudowania dawnego folwarku i dawna „rządcówka” obecnie są w posiadaniu Gospodarstwa Rolnego „Czachpol”.

WIATRAK HOLENDERSKI

W ŁĄKORZU

Gmina Biskupiec

ŁĄKORZ
Miejscowość leżąca na terenie Gminy Biskupiec, nad jeziorem o tej samej nazwie. Na jej terenie działa lokalne muzeum, istnieje zabytkowy kościół oraz wiatrak holenderski.

Wiatrak pochodzi z połowy XIX wieku. To czternastometrowy obiekt zbudowany w kształcie stożka o łącznej powierzchni 203 m². Wymurowany jest z czerwonej cegły wiśniówki oraz zendrówki wiązanej w układ płasko – krzyżowy.

Wiatrak powstał na planie koła na górze niegdyś zwanej Łysychą. Charakterystyczną cechą budowli była niegdyś ruchooma czapa, która obracała się ze skrzydłami w kierunku wiatru i przesuwiała na rolkach po żelaznym pierścieniu, wmontowanym w oczep budynku. Przez lata obiekt popadał w ruinę. W 2006 r. Stowarzyszenie Ochrony Przyrody i Dziedzictwa Kulturowego w Łąkorzu odkupiło budynek.

W 2007 roku zabezpieczono zabytek przed niszczącym działaniem warunków atmosferycznych. Zatrudniono ekipę ciesielsko-dekarską, która zbudowała dach nad wiatrakiem.

W marcu 2009 roku przeprowadzono dalsze prace konserwatorskie. Wnętrze wyposażono w sosnowe schody z poręczami. Wymienione zostały stropy i podłogi na wszystkich trzech kondygnacjach. Do pełnego funkcjonowania wiatraka brakuje jeszcze części mechanicznej oraz renowacji i konserwacji zachowanych urządzeń. Obecnie czynione są starania przez miejscowego kustosza Muzeum Lokalnego - Pana Jana Ostrowskiego, zarazem Prezesa Zarządu Stowarzyszenia Ochrony Przyrody i Dziedzictwa Kulturowego w Łąkorzu, do stworzenia projektu i prowadzenia wioski tematycznej „Od ziarenka do bochenka”, gdzie wiatrak ma stanowić podwaliny projektu.

Łąkorz - wiatrak

KOŚCIÓŁ P.W. ŚWIĘTEGO NEPOMUCENA W BISKUPCU

Gmina Biskupiec

BISKUPIEC miejscowość, usytuowana w gminie o tej samej nazwie, która w latach 1331-1946 miała statut miasta. Została założona w 1325 roku. Na jej terenie znajduje się wiele ciekawych zabytków. Jednym z nich jest, niezaprzeczalnie kościół katolicki P.W. Św. Nepomucena.

Budowla wzniesiona w latach 1892-1894 z funduszy legata biskupa chełmińskiego Jana Nepomucena Marwicza. Świątynia została konsekrowana przez biskupa chełmińskiego Leona Rednera, pod wezwaniem św. Jana Nepomucena 16 września 1894 r. Kościół parafialny w Biskupcu został wybudowany dla społeczności ewangelickiej.

Po 1945 roku przekazany został Kościołowi katolickiemu. Świątynia wybudowana jest w stylu neogotyckim. Jej atrakcją jest zapewne oryginalny ołtarz z witrażowym oknem i rzeźbą patrona świątyni. Sufit zakończony jest ozdobnymi belkami z bogatą polichromią i chór, na którym umieszczone

są organy, których miechy mogą być napędzane ręcznie.

W okresie II Wojny Światowej świątynia uległa częściowemu zniszczeniu. Warto również zobaczyć Kościół katolicki, obecnie nieczynny, który dwukrot-

nie spłonął w pożarze. W ostatnich latach odremontowany został i zabezpieczony dach tegoż kościoła. Biskupiec był kiedyś miastem i tuż za Kościołem katolickim możemy jeszcze obejrzeć fragmenty murów średniowiecznego miasta.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MIKOŁAJA W SZWARCENOWIE

Gmina Biskupiec

SZWARCENOWO
miejscowość terytorialnie wcho-
dząca w skład Gminy Biskupiec. Jej
nazwa ustaliła się w XVIII wieku.
Znajduje się tam zabytkowy kościół.
Parafia została erygowana w XIV w.
przez Krzyżaków.

Pierwsza, zbudowana z dREW-
na Świątynia spłonęła w 1414
roku. Drugi kościół miał taki sam

charakter. W 1581 roku
miała miejsce wizytacja
biskupa Piotra Kostki, po
której pojawiła się pierw-
sza wzmianka o dREW-
nianym Kościele zbud-
owanym dawniej. Obecną
świątynię wzniesiono

w 1721 roku, a konserwowano ją w
1735 roku.

Jest to Kościół drewniany, trójna-
wowy, orientowany, podmurowa-
ny kamieniami. Zbudowany jest
na planie prostokąta. Posiada
krótsze prezbiterium, trójbocznie
zamknięte. Od zachodniej strony
znajduje się prostokątna wieża,
przy której umieszczono kwadra-
towe aneksy. Zarówno elewację
wieży, jak i prezbiterium oraz
nawy zwieńczone zostały profilo-
wanym gzymsem podkapowym.
Boczne elewacje nawy mają cha-
rakter dwuosiowy, z oknami, któ-
re zamknięte są ostrym łukiem,
w opaskach w kształcie prostoką-
ta. Boczne elewacje prezbiterium
są jednoosiowe, a ich dolną część
przystłaniają przybudówki. Elewa-
cja wschodnia posiada prostoką-
tny otwór wejściowy, zachod-

nią natomiast przysłania bryła wieży, z prostokątnym głównym wejściem, nad którym widnieje otwór okienny. Wszystkie 3 ściany wieży posiadają zdwojone otwory okienne, zamknięte okiennicami. Korpus świątyni pokryty jest wysokim, dwuspadowym dachem, z naczółkiem (od

wschodniej strony) oraz nasuwnicami. Dach zwieńczony jest metalową chorągiewką. Dach prezbiterium jest wielospadowy. Wieżę pokrywa dach namiotowy z metalową iglicą, którą pokrywa drewniany grot.

RUINY ZAMKU BISKUPÓW CHEŁMIŃSKICH W LUBAWIE

Lubawa

LUBAWA
miasto wchodzące w obszar powiatu
łubawskiego. Dawna stolica historycz-
nej ziemi lubawskiej. W 1216 roku pojawiła
się pierwsza wzmianka o ziemi lubaw-
skiej, która mówi również o istnieniu gro-
du w tej miejscowości.

Od 1260 roku w kronikach pojawiają się informacje o zamku zbudowanym z drewna, który mieścił się między rzeką Sandelą i Jesionką. Spłonął on w trakcie powstania Prusów pod koniec XIII wieku. Budowę murowanego zamku wszczęto w 1301 roku, a umiejscowiono go po północno-zachodniej stronie Lubawy. Początkowo pobudowano jedno skrzydło, przy którym stała wysoka wieża, brama i most zwodzony. Dodatkowym atutem obronnym były fosy. Niestety ta budowla także została zniszczona, przez Witolda księcia litewskiego, w 1330 roku. W XV wieku biskup Wikbold podjął się próbie odbudowy. Czynność tę kontynuował po nim, na począt-

ku XV wieku Arnold Stapil. W trakcie odbudowy zamek diametralnie zmienił swoją sylwetkę. W roku 1545 spłonął w pożarze. Upłynęły II wieki zanim podjęto się kolejnej przebudowy budynku. Przepr-

wadził ją biskup Jakub Zadzik i Jan Lipski w latach 1627-1637.

W jej trakcie dobudowano do niego, w stylu barokowym skrzydło, nazwane nowym zamkiem. W miejscu starej, gotyckiej kaplicy, również wzniesiono nową. Poza tym, z pewnością znajdowało się na jego terenie archiwum biskupie, biblioteka, pokój królewski oraz barokowa kaplica.

Zgodnie z poleceniem biskupa Karola Hohenzollera w 1787 roku rozebrano część budynków. W 1813 roku wojny napoleońskie uszkodziły zamek, a pożar po uderzeniu pioruna zniszczył warownię. Okoliczni mieszkańcy również przyczynili się do wyniszczenia budynków zamku, rozbierając jego mury na ma-

teriał budowlany.

Biskupi inwentarz, pochodzący z 1646 roku wymienia na zamku:

- słodownię,
- stajnię,
- wozownię,
- kuźnię,
- spichlerz zbożowy,
- drwalnicę,
- mieszkanie burgrabiego,
- zbrojownię,
- więzienie,
- prochownię,
- browar,

- piekarnię,

- kuchnię,

- spiżarnię,

- węglarnię,

- aptekę.

Do dnia dzisiejszego w zamku dotrwał tylko ostrołukowy portal. Częściowo zachowane mury obronne zamku mają od 1,5 do 4 metrów wysokości, wzniesione zostały w XIV wieku, a przez następne trzy wieki były rozbudowywane.

POZOSTAŁOŚCI MURÓW MIEJSKICH

Lubawa W LUBAWIE

Budowę murów obronnych w Lubawie zaczęto na początku XIV wieku z inicjatywy biskupa Hermana z Pryzn, jako iż miasto było siedzibą i centrum administracyjnym dóbr biskupich. Obwarowania nie uchroniły jednak Lubawy od wojsk Polskich w 1410 roku. Dopiero w 1422 roku miasto wytrzymało trwające cztery dni oblężenie wojsk królewskich. W czasie wojny trzynastoletniej upadło po dłuższym krzyżackim oblężeniu. Na mocy pokoju toruńskiego z 1466 roku Lubawa została przyłączona do Królestwa Polskiego, do którego należała aż do I rozbioru w 1772 roku. Większość średniowiecznych obwarowań rozebrana została w XIX wieku. Duże zniszczenia przy-

niosła także II wojna światowa. Łączna długość miejskich obwarowań wynosiła około 1000 metrów. Nie wiadomo ile dokładnie baszt znajdowało się w obwodzie murów. Prawdopodobnie było ich nie mniej niż cztery.

Do miasta prowadziły dwie bramy: od strony północnej Niemiecka, zwana także Kurzętnicką oraz od strony południowej Polska, zwana też Iławską. Była jeszcze furta która prowadziła do biskupiego zamku. Lubawa posiadała podwójny system murów. Do naszych czasów dotrwały fragmenty wewnętrznych murów obronnych oraz częściowo dwie baszty, które w XVIII i XIX wieku przebudowano na domy mieszkalne.

KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. BARBARY W LUBAWIE

Lubawa

W miejscowości istnieje także drewniany kościółek II połowy XVIII w., przez miejscową ludność zwany jest szpitalnym. Wzniesiono go w latach 1770 – 1779 na miejscu dawnego kościoła i szpitala pw. Św. Jerzego. To najcenniejszy zabytek Lubawy. Dawniej kościół znajdował się poza obrębem starego miasta. W wyposażeniu wnętrza dominuje piękny ołtarz główny, tworzący zwartą całość z otaczającymi go ołtarzami bocznymi. U stropu zamocowana jest finezyjna belka tęczowa oraz ciekawy wieloramienny świecznik.

Budowla stoi na kamiennej podmurówce i jest jednonawowa. W tym jednonawowym korpusie wydzielone jest prezbiterium do boków, którego przylegają zakrystia oraz skarbiec. Od strony wschodniej przylega do świątyni prostokątna wieża o konstrukcji zrębowej, a na jej hełmie wisi chorągiewka z datą 1811. Kościół stanowi przykład wysokiego poziomu miejscowych rzemieślni-

ków. Duże wrażenie robi sześć cynowych świeczników oraz ambona z XVIII wieku, olbrzymia ręcznie wykonana kłódka oraz wisząca pod stropem finezyjna późnobarokowa tęczowa belka na której widnieje Grupa Ukrzyżowania. Poza tym na konsolach w nawie znajdują się rzeźby św. Jana Nepomucena i św. Jerzego. Na drewnianej wieży znajduje się, lany w Gdańsku zabytkowy dzwon z 1716 roku. Całość upiększają organy o zewnętrznej oprawie neorenesansowej. Wystrój kościoła bez wątpienia zalicza się do najpiękniejszych wnętrz barokowych na terenie województwa warmińsko – mazurskiego.

KOŚCIÓŁ FARNY P.W. ŚWIĘTEJ ANNY W LUBAWIE

Lubawa

Jednym z najwspanialszych zabytków Lubawy jest gotycki kościół farny pw. św. Anny. Wzniesiono go ok. 1330 r. Jest to kościół orientowany, jednonawowy, salowy, murowany z cegły w stylu gotyckim. Wzniesiono go na planie prostokąta z usytuowaną po stronie zachodniej kwadratową wieżę. W jej przyziemiu znajduje się kruchta, do której wiedzie portal ostrołukowy. Wieżę podzielono pojedynczymi poziomymi pa-

sami blend i nakryto dachem czterospadowym, zwieńczonym chórągiewkami z herbami biskupów: Stanisława Hozjusza i Piotra Kostki. Kwadratowa kaplica Mortęskich, z umieszczonymi w ścianach kulistymi otworami okiennymi, nakryta została półkolistą, czarną kopułą. Na drzwiach zakrystii znajduje się herb biskupa Wawrzyńca Gembickiego wykonany około 1600 roku. Ściany korpusu wzmocnione zostały szarpami i podzielone oknami ostrołukowymi w obwódkach gzymsowych. Elewacje ozdobił gzymsem podokapowym i poziomymi pasami blend. Szczyt wschodni, z łagodnymi spływami wolutowymi, udekorowano tynkowanymi wnękami. Nawę zamknięto dachem dwuspadowym krytym dachówką.

Kościół posiada bogate wyposażenie wnętrza. Już wizytacja z 1617 roku wymieniła pięć znajdujących się tu ołtarzy: Wielki, św. Krzyża, Ciała Chrystusowego, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, św. Sebastiana.

W późniejszym czasie dwa ostatnie zostały zastąpione przez ołtarze Trójcy Świętej i św. Antoniego. Ołtarz Trójcy Świętej został ufundowany w 1767 roku, zaś św. Antoniego (dziś z wyobrażeniem św. Rodziny) przeniesiono z kościoła pobernardyńskiego w 1821 roku. Dzisiejszy ołtarz główny pochodzi z 1723 roku, a w jego centralnym miejscu umieszczono obraz Matki Boskiej Różańcowej z około 1600 roku. W kaplicy Mortęskich znajduje się barokowy ołtarz z figurką patronki Ziemi Lubawskiej – Matki Boskiej Lipskiej. W kościele jest także ambona z pierwszej połowy XVII wieku, XVII-wieczna ława barokowa z herbem Odrowąż, kartusze herbowe biskupów chełmińskich: Piotra Kostki herbu Dąbrowa (1574-1595) i Wawrzyńca Gembickiego herbu Nałęcz (1600-1610) oraz epitafia, m.in.: wojewody pomorskiego, Ludwika Mortęskiego wykonany po 1625 roku, wojewody malborskiego, Samuela Zelińskiego i jego żony Zofii Mortęskiej z 1629 roku, burmistrza lubawskiego, Jana Chrystiana Fabrycjusza z 1678 roku. Są tutaj również cenne zabytki sztuki złotniczej, w tym m.in.:

- kociołek na wodę święconą z XV wieku,

- kielichy: srebrny z lat 1496-1507, srebrny z 1637 roku, srebrny, pozłacany z lat 1668-1710, srebrny, pozłacany z 1700 roku,
- srebrna taca do ampułek z 1603 roku,
- monstrancja srebrna, złożona z 1689 roku,
- relikwiarz srebrny, pozłacany z lat 1681-1693,
- puszka srebrna, pozłacana z lat 1689-1693,
- monstrancja, naczynie na oleje święte i łódka do kadzidła z 1715 roku.

Przy parafii utworzono Muzeum Ziemi Lubawskiej, w którym eksponowane są wyroby sakralne. Ogromne wrażenie robią zabytkowe mszały, w tym „Kazania na Niedzielę i Święta” Piotra Skargi wydane w 1609 r.

Mszały można przeglądać.

